

BALOGH LÍDIA*

A NEMEK KÖZÖTTI EGYENLŐSÉG NORMÁI A „GENDER-IDEOLÓGIA” DISKURZUSÁNAK TÜKRÉBEN**

A 2010-es évek elején Európa több országában fundamentalista politikai diskurzus bontakozott ki, amely a „gender-ideológia” kifejezéssel jelzett kvázi-fogalom köré szerveződve támadja az európai uniós államok számára mérvadó emberi jogi és esélyegyenlőségi normákat a nemek közötti egyenlőség, illetve a társadalmi nemek kérdéskörének vonatkozásában; egyúttal megkérdőjelezve az Európai Unió, az Európa Tanács és az ENSZ normaalkotó szerepének legitimitását. A tanulmány annak áttekintésére vállalkozik, hogy milyen diszkurzív keretek között zajlik jelenleg a vita a nemek közötti egyenlőségről – illetve a társadalmi nemekkel kapcsolatos kérdésekről – a keresztény hagyományokkal jellemezhető Európában, illetve a szekuláris alapon működtetett Európai Unió kontextusában, a poszt-szocialista Magyarországra fókuszálva.

1. BEVEZETÉS

Előljáróban tisztázandó, hogy a címben is szereplő diskurzus kifejezés a tanulmányban nem „párbeszéd” értelmében jelenik meg, hanem a szociológiai tudományban elterjedt értelemben: egy bizonyos nézetrendszerhez, egy vita egyik oldalához tartozó „tárgyalási mód”-ra utalva. A témaválasztás aktualitását egy, az utóbbi években (leginkább 2013-tól) Európa több pontján kibontakozó fundamentalista politikai érvelés – diskurzus – adja, amely az európai uniós államok számára mérvadó emberi jogi és esélyegyenlőségi normákat támadja a nemek közötti egyenlőség vonatkozásában. A jellemzően keresztény, azon belül leginkább katolikus hivatkozásokra építő diskurzus felerősödése tapasztalatok alapján mind a civil társadalmon belüli, mind pedig az állam és a keresztény egyházak képviselői közötti párbeszéd ellehetetlenülésével fenyeget egy sor alapvető emberi jogi kérdést tekintve; illetve ellenségkép-generálásra irányuló politikai mobilizációba csaphat át, amint az például Franciaországban, Spanyolországban, Olaszországban, Lengyelországban

* Tudományos segédmunkatárs, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet, 1014 Budapest, Országház utca 30.

E-mail: balogh.lidia@tk.mta.hu.

** A szerző köszönettel tartozik Lehoczkyne Kollonay Csillának és Fekete Balázsnak, akik az MTA TK Jogtudományi Intézetében 2014. június 26-án megtartott műhelyvitán opponensei voltak a tanulmány előzményét jelentő kéziratnak; támogató figyelemről tanúskodó, körültekintő észrevételeik alapot teremtettek a téma továbbgondolásához. Kiemelt köszönet illeti Kováts Esztert, aki iránymutató tanácsaival, szakmai tudásának megosztásával fáradhatatlanul segítette a szerzőt a kézirat alakításában. A lengyel, olasz, spanyol és szlovák nyelvű dokumentumok feldolgozása sokak kolleгиális hozzájárulása révén vált lehetővé.

vagy Szlovákiában történt. Magyarországon a szóban forgó diskurzus elemei megjelentek ugyan, de egyelőre nem nyert nagyobb teret, illetve nem kíséri széles körű politikai mobilizáció.

Az első rész egy olyan aktuális, transznacionális jelenséget mutat be, amely a nemek közötti egyenlőségre vonatkozóan kialakult normákat tekintve az ellenreakció (angol kifejezéssel: *'backlash'*) jelenségkörében tárgyalható: egy olyan politikai diskurzus megjelenéséről van szó, amely a nemek közötti egyenlőség, valamint a gender-kérdésekkel kapcsolatos emberi jogi és esélyegyenlőségi normák megkérdőjelezésére irányul, a „gender-ideológia” kifejezés – avagy kvázi-fogalom – köré szerveződik, és általában vallási – elsősorban katolikus – érvekre és hivatkozásokra épít.

Ez a rész három nyugat-európai ország (Spanyolország, Franciaország és Olaszország), valamint két kelet-közép-európai ország (Lengyelország és Szlovákia) esetében vizsgálja az egyházi és civil szereplők által működtetett, fundamentalista érvelés és társadalmi mobilizáció kibontakozásának tényezőit és dinamikáját. Noha minden érintett országban azonosítható egy vagy több mozzanat – általában kormányzati vagy jogalkotási lépés –, amely mintegy kiváltotta, elindította a diskurzust, a jelenség elemzői szerint nem elszigetelt jelenségekről, hanem egy transznacionális tendencia helyi szintű megnyilvánulási formáiról, illetve egy globális szintű mobilizáció helyi változatairól van szó.

A második rész a nemek egyenlőségéről, illetve a társadalmi nemekről folyó, jelenlegi magyarországi politikai-közéleti vita kereteinek bemutatására vállalkozik; bevonva a korábbi két alfejezetben ismertetett teológiai és politikai fogalmakat, illetve rámutatva a kapcsolódási pontokra a „gender-ideológia” körüli transznacionális diskurzussal.

A harmadik rész a mai magyar jogrend releváns – antidiszkriminációra és esélyegyenlőségre vonatkozó – elemeinek vizsgálatára irányul; a nemek közötti egyenlőség előzőekben ismertetett megközelítéseinek tükröződését keresve. Az áttekintés egyik fontos célja annak megállapítása, hogy a nemek egyenlőségére vonatkozó magyarországi szabályozásban megjelenik-e – amint azt az ENSZ, az Európa Tanács és az Európai Unió szorgalmazza – a gender mainstreaming elve, vagyis a nemek közötti egyenlőség mint szempont horizontális érvényesítésének előírása. Ennek megvizsgálása azért releváns, mivel a fundamentalista diskurzusban a „*gender mainstreaming*” kifejezés mintegy a – fenyegető, a nemek rendjét felforgató – „gender-ideológia” szinonimája. A szerző feltételezése szerint Magyarországon nem sok történt a nemzetközi emberi jogi szervezetek vagy az EU *gender mainstreamingre* vonatkozó elvárásainak való megfelelés terén, és ezzel (is) összefügghet a markáns fundamentalista ellenreakció elmaradása, illetve késlekedése.

2. FUNDAMENTALISTA DISKURZUS A NEMEK EGYENLŐSÉGÉRŐL, ILLETVE A TÁRSADALMI NEMEK KÉRDÉSKÖRÉRŐL EURÓPÁBAN

A „gender-ideológia” kifejezés a diskurzuselmélet szempontjából „üres jelölő”-nek (*‘empty signifier’*) tekinthető, amely a politikai küzdelmek kontextusában széleskörűen használatos; különösképpen homofób vagy euroszeptikus nézetek retorizálásához. Másfelől kvázi-koncepcióként működik, amely elsősorban a társadalmi nem (*‘gender’*) mint analitikus kategória alkalmazása ellen irányul, de egyúttal tagadja egy sor kapcsolódó koncepció létjogosultságát is, amelyek a társadalom hierarchikus viszonyainak, kirekesztő mechanizmusainak feltárására irányulnak:¹ mint például a szexizmus, a nőellenesség (mizogínia), a homofóbia, illetve a heteroszexizmus (vagyis az a beállítódás, amely szerint felsőbbrendű a különműek közötti vonzalom, mint az azonos neműek közötti, illetve értékesebbek a heteroszexuálisok, mint a homoszexuálisok). A „gender-ideológia” mellett leggyakrabban a következő kifejezések töltik be a politikai napirenddel megtölthető jelölők szerepét, illetve operacionalizálódnak mint kvázi-koncepciók: „gender-teória”, „genderizmus”, illetve maga a „gender” vagy a „gender mainstreaming” kifejezés. Az azonosalakúságból fakadó zavar kiküszöbölése érdekében a továbbiakban idézőjeles forma jelöli a fundamentalista terminológiát.

A fundamentalista érvelés szerint a „gender-ideológia” – amelynek érvényesüléséért bizonyos állami intézmények, illetve államközi-nemzetközi szervezetek tehetők felelőssé – támogatja a „halál kultúráját”-t (az eutanázia és az abortusz támogatása révén); terjeszti az „LMBT²-ideológiát”-t (illetve a feltételezett „meleglobbi”-t); a gyermekek „korai szexualizációját” célozza az iskolai szexuális nevelés által; fenyegetést jelent a házasság és a hagyományos család intézménye ellen; a nemek közötti különbségek eltörlését célozza; és a marxizmusból eredő, illetve azzal rokon „eszmerendszer”. A diskurzus mögötti politikai napirend meghatározó, elsődleges pontjai: a reprodukív jogok és a szexuális kisebbségek jogainak korlátozása, a gyermekek (óvodai-iskolai) szexuális nevelésének, illetve nemi sztereotípiáktól mentes nevelésének megakadályozása; valamint általában bármilyen olyan törekvés megakadályozása, amely a nemek között fennálló, természetesnek, avagy isteni eredetűnek tételezett viszonyok megváltoztatására irányul, ideértve a munkaerőpiaci és az egyházon belüli viszonyokat is, adott esetben a nemi alapú erőszakot is relativizálva. Ezek a témák – a „családvédelem”, „gyermekvédelem” vagy „életvédelem” hívószavak mögött – nem külön síkokon jelennek meg; sőt, a fundamentalista érvelés lényege, hogy az ellenoldal részéről koherens „gender-agen-

¹ Sara GARBAGNOLI: „Performance e performatività de »la-teoria-del-genere« tra Francia e Italia” *EuroNomade* 2014, www.euronomade.info/?p=2491. A cikk a Centre Interdisciplinaire d’Étude des Religions et de la Laïcité (CIERL) nevű szervezet által 2014. május 15–16-án, Brüsszelben megrendezett *Habemus gender! Deconstruction of a religious counter-attack* című nemzetközi konferencián bemutatott tanulmány rövidített változata.

² Az LMBT rövidítés feloldása: „leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű”.

dát” feltételez,³ illetve „dominó-elv” érvényesülésétől tart, utóbbi alatt azt értve, hogy a nemek közötti viszonyok megváltoztatására irányuló követelések teljesítése újabb és újabb követelések előtt nyitná meg az utat, ami végzetes következményekhez vezetne.⁴

A társadalmi nemek kérdéskörére vonatkozó vita átkeretezését célzó fundamentalista érvelés jellemzően vallási hivatkozásokra épül.⁵ A nők és férfiak egyenlőségéről, illetve a nők és férfiak által betölthető szerepekről folyó jelenkori keresztény viták áttekintésekor indokoltnak tűnik három nézetrendszer – a patriarchális, a komplementarista és az egalitárius megközelítés – azonosítása. Hangsúlyozandó, hogy noha a hármass felosztás mint elemzési keret elsősorban az észak-amerikai evangéliumi keresztény irányzatok esetében alakult ki markáns módon, ugyanakkor ezek a fogalmak az európai viszonyok között, valamint más keresztény vallások esetében is adekvátak,⁶ illetve hasznosak lehetnek a különböző keresztény egyházak álláspontjainak összehasonlításakor; különösen a második vatikáni zsinat (1962–1965) óta, az ökumenikus párbeszéd erősödésének kontextusában. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy az európai vita kevésbé tűnik explicitnek: a Vatikán által vezetett vitában például a komplementarista – vagyis esszencialista – álláspontra gyakran a „női szellemiség” méltatása utal (amely kifejezés II. János Pál pápához köthető).

A három említett megközelítés közül az első kettő – a patriarchális és a komplementarista – a nemek esszencialista, bináris felfogásán alapul. A patriarchális álláspont képviselői egyfelől szükségszerűen elkülönültnek tartják a női és férfi szerepeket, másfelől többé-kevésbé alárendelt szerepeket szánnak a nőknek a családban, az egyházon belül és a társadalmi élet más területein is. A második, komplementarista megközelítés inkább a családi és az egyházi életre fókuszál, és azt hangsúlyozza, hogy a nők és a férfiak „egyenlőek a létezésben”, de természetükből adódóan „különbözően funkcionálnak”, egymással „kiegészítő” viszonyban állnak. A harmadik – az egalitárius – megközelítés szerint a nemek közötti egyenlőség csak akkor értelmezhető, ha a nők és férfiak között nincs hierarchikus viszony az élet egyik területén sem, ha a nőknek és férfiaknak egyenlő esélyeik vannak vezető szerepek betöltésére, beleértve ebbe azt is, hogy a nők nincsenek elzárva a papi, lelkészi hivatástól.⁷ Az egalitárius kritika szerint a komplementarizmus nem alapul önálló – alternatív – egyenlőségkoncepción, hanem lényegében

³ Mary Anne CASE: „After Gender the Destruction of Man? The Vatican’s Nightmare Vision of the »Gender Agenda« for Law” *Pace Law Review* 2011/3.

⁴ Kováts Eszter – Soós Eszter Petronella: „Félelem a dominó-elvtől? A gender-ellenes európai mobilizáció jelensége. Francia esettanulmány és magyar kilátások” *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat* 2014/2.

⁵ Lásd pl. David PATERNOTTE: „Christian Trouble: The Catholic Church and the Subversion of Gender” *Council for European Studies* 2014. május 8.

⁶ Michael J. LAKEY: *Image and Glory of God: 1 Corinthians 11:2–16 as a Case Study in Bible, Gender and Hermeneutics*, T & T Clark Library of Biblical Studies, Library of New Testament Studies (London – New York: T & T Clark 2010) 1.

⁷ Lásd pl. Susanne SCHOLZ: „The Christian Right’s Discourse on Gender and the Bible” *Journal of Feminist Studies in Religion* 2005/1.

a patriarchalizmus egyik (többé-kevésbé) burkolt megnyilvánulási formája, amely csak a retorika szintjén támogatja a nemek egyenlőségét, illetve önellentmondásokon és csúsztatásokon alapul az az érvelés, amelynek konklúziója például a nők pappá szentelésének tiltása.⁸ (A komplementaristák alaptételét – „különböző, de egyenlő” – jelen tanulmány szerzője a faji egyenlőség kérdéskörét illetően a XX. századi amerikai polgárjogi mozgalom idején lezajlott viták – amelyek konklúziója szerint az elkülönítés, vagyis szegregáció *sui generis* diszkriminációforma – analógiája alapján nem látja plauzibilisnek ahhoz, hogy összefüggő érveléshez adjon alapot. E gondolatmenet részletes kifejtéséhez azonban a jelen tanulmány keretei nem adnak lehetőséget.) Megjegyzendő, hogy egyik irányzat sem teljesen homogén; fokozatbeli-hangsúlybeli különbségek mindhárom nézetrendszeren belül észlelhetők. Például észak-amerikai kontextusban – ahol ez a vita a leginkább explicit módon zajlik – a komplementaristák között vannak olyanok, akik csak a családi életben mint az emberi élet legfontosabb színterén tartják fontosnak a „komplementer” nemi szerepeket (a társadalmi élet egyéb területein viszont nem feltétlenül); illetve vannak olyan egalitáriusok, akik nem szállnak szembe egyes, szimbolikusnak tekintett patriarchális megoldásokkal, gesztusokkal.⁹

Ha a nemek közötti egyenlőségről szóló keresztény teológiai vita fogalmi kereteit vesszük alapul, akkor a diskurzus folytatói lényegében a komplementarista álláspont képviselőinek tűnnek: a férfiakat és a nőket egyaránt értékes, ám természetükénél fogva eltérő szerepek betöltésére hivatott társadalmi szereplőknek látatják, és főként a családi szerepekre, illetve a privát szférára fókuszálnak (az egyházon belüli viszonyok, valamint a társadalmi élet privát szférán túli területei kevésbé, illetve közvetetten jelennek meg a érvelésben). Noha a diskurzus – részben fundamentalista mivolta miatt – nem tekinthető a nemek egyenlőségéről folyó teológiai viták folytatásának, kiszélesedésének, hanem sokkal inkább egy ellenségkép-teremtésre és félelemkeltésre irányuló politikai stratégia részének, kimutathatóak bizonyos teológiai előzmények. Megemlíthető például XVI. Benedek pápa 2012 decemberében, a karácsonyi köszöntés alkalmával elmondott beszéde, amelyben Simone de Beauvoir „A második nem” című, eredetileg 1949-ben megjelent filozófiai művének híres mondatára hivatkozik – „Az ember nem születik nőnek, hanem azzá válik.”¹⁰ –, innen eredeztetve azt a szerinte nyilvánvaló tévedést és istentagadást, „amit ma gender címszóval a nemiség új filozófiájaként népszerűsítenek”.¹¹ Ezen a ponton jegyzendő meg, hogy a fundamentalista érvelésben – amely egyaránt figyelmen kívül hagyja a társadalmi nemek kérdéskörében máig zajló vitákat a vonatkozó tudományterületeken, valamint az akadémia világa és a társadalmi

⁸ Lásd pl. Rebecca Merrill GROOTHUIS: „Complementarians – What’s in a Name?” *Christians for Biblical Equality (CBE) International* 1999/January.

⁹ LAKEY (6. lj.) 17–18.

¹⁰ Simone de BEAUVOIR: *A második nem* [ford. Görög Livia], Nők Könyvespolca (Budapest: Gondolat 1969).

¹¹ A beszéd magyar fordítása elérhető a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Családbizottsága honlapján: „Őszentsége XVI. Benedek Pápa beszéde a karácsonyi köszöntés alkalmából a Római Kúriához (Kelemen Terem, 2012. december 21.), www.katsal.hu/2013_2ne/Csppt_2013apr/XVI_BenedekKaracsonyikoszontese.pdf.

aktivizmus területe közötti komplex kölcsönhatásokat – a „gender” fogalmát gyakran azonosítják az amerikai filozófus, Judith Butler nevével is,¹² főként az 1990-ben megjelent, „Problémás nem” című könyve miatt.¹³ Figyelmet érdemel még két releváns, ám egymással ellentétes üzenetű vatikáni állásfoglalás. A Pápai Biblikus Bizottság által 1993-ban kiadott, a „Szentírásmagyarázat az Egyházban” című dokumentum méltatja a feminista szempontú egzegézis szerepét:

„Annak a modern kulturális látókörcnek alapján, amely nagyobb figyelmet szentel a nő méltóságának és szerepének mind a társadalomban, mind az Egyházban, új kérdéseket teszünk fel a bibliai szövegnek. Ezek új felfedezésekre adnak alkalmat. A női érzékenység talál és kijavít olyan elterjedt értelmezéseket, amelyek célzatosak és arra irányulnak, hogy igazolják a férfiak uralmát a nők felett.”¹⁴

A Hittani Kongregáció „A férfi és nő együttműködéséről az egyházban és a világban” című, Joseph Ratzinger bíboros közreműködésében 2004-ben kibocsátott levele viszont elítéli a *gender* fogalmának mint analitikus kategóriának az alkalmazását; illetve azt a szemléletet, amely

„azt a gondolatot erőlteti, hogy a nő felszabadítása magával vonja a Szentírás felülvizsgálatát, megszüntetné Isten patriarkális fogalmát, melyet egy lényegében férfias kultúra alakított ki”, és amely „jelentéktelennek és következmények nélkülinek tekinti a tényt, hogy Isten Fia az emberi természetet férfiúi formájában öltötte magára”.¹⁵

Noha a „gender-ideológia” kifejezéssel fémjelezhető diskurzus Európában 2013 táján erősödött fel, kialakulása csaknem két évtizeddel korábbra, az ENSZ által 1995-ben, Pekingben megrendezett Negyedik Női Világkonferencia (*UN Fourth World Conference on Women*) utáni időszakra tehető, illetve a *gender mainstreaming* fogalmának megjelenéséhez köthető.¹⁶ A *gender mainstreaming* – amely eredeti értelmében nem egy ideológia, hanem közpolitikai megközelítésmód, módszer – a társadalmi nemekkel kapcsolatos szempontok „főáramba terelését” jelenti, és a Negyedik Női Világkonferencián elfogadott Pekingi Cselekvési Terv (*Beijing Action Plan*) révén vált világszerte ismertté.¹⁷ Az egységesülő Európa

¹² PATERNOTTE (5. l.).

¹³ Judith BUTLER: *Problémás nem. Feminizmus és az identitás felforgatása* [ford. VÁNDOR Judit] (Budapest: Balassi 2006).

¹⁴ Pápai Biblikus Bizottság: *Szentírásmagyarázat az egyházban* [ford. SZÉKELY István] (Budapest: Szent Jeromos Bibliatársulat 1997).

¹⁵ Hittani Kongregáció: „Epistula De Mutuis Relationibus Inter Viros Et Mulieres” *Acta Apostolicae Sedis* 2004. 671–687; részlet a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia honlapján „A férfi és a nő együttműködéséről az egyházban és a világban” címmel közölt fordításból, uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=145.

¹⁶ Doris E. BUSS: „Robes, Relics and Rights: The Vatican and the Beijing Conference on Women” *Social & Legal Studies* 1998/3.

¹⁷ *Beijing Declaration and Platform for Action* (the Fourth World Conference on Women, having met in Beijing from 4 to 15 September 1995, Adopted at the 16th Plenary Meeting, on 15 September 1995), § 79, 105, 123, 141, 164, 189, 202, 229, 238, 252, 273.

kontextusában a kilencvenes évek közepén kapott kiemelt jelentőséget a koncepció, főként egy, az Európai Közösségek Bizottsága által 1996-ban kiadott közlemény révén.¹⁸ Mindemellett az Európa Tanács 2004-es tájékoztató kiadványa említendő, amely – célja szerint közérthető – definíciót is tartalmaz: e szerint a *gender mainstreaming* „a döntéshozatali folyamatok (át)szervezése, javítása, fejlesztése és értékelése annak érdekében, hogy a nemek közötti társadalmi egyenlőség szempontját a közpolitikai döntéshozatal résztvevői minden közpolitikai terület, szint és szakasz esetében figyelembe vegyék” [a szerző fordítása]¹⁹ – és ha az adott döntés várható hatása a nemek közötti egyenlőség megvalósulása szempontjából kedvezőtlen lenne, akkor alternatív megoldásokat keressenek. Megjegyzendő, hogy az angol eredetű *gender mainstreaming* kifejezésnek mindmáig nem honosodott meg széles körben elfogadott megfelelője más nyelveken; például németül vagy franciául sem. Jóindulatú feltételezés szerint a fordítási-átültetési, illetve az ebből fakadó értelmezési nehézségek hozzájárulhattak némely ország, illetve közönség esetében a fogalommal szembeni idegenkedéshez. Mi több, az azzal kapcsolatos tévképzetek (például, hogy a társadalmi nemek „összemosását”, a női és férfi szerepek közötti különbségek „eltörlését” célozná), védekező reakciók (tekintve, hogy a *mainstreaming* szó azt sugallhatja, hogy egy „mindent átható ideológiáról” van szó), illetve összeesküvés-elméletek elterjedéséhez.

A „gender-ideológia” körüli diskurzus kialakulását kutatók közül többen kiemelik egy 2003-ban megjelent, a családdal és az élettel kapcsolatos „vitatott fogalmakról és etikai kérdésekről” szóló, lexikon formájú kötet jelentőségét,²⁰ amelyet a Család Pápai Tanácsa²¹ nevű – az idő tájt Alfonso López Trujillo bíboros által vezetett – vatikáni testület adott közre; az eredetileg olaszul megjelent művet számos nyelvre, köztük magyarra is lefordították.²² Ebben a lexikonban különös figyelmet érdemel a „gender” fogalmáról szóló szócikk, illetve a szerzője: Jutta Burggraf, német származású teológus, aki 2010-ben bekövetkezett halála előtt mintegy másfél évtizedig az Opus Deihez kötődő Navarrai Egyetem teológiai karának oktatója volt. Burggraf az említett szövegben a társadalmi nemek kérdéskörét „feminista ideológia”-ként definiálta, amelynek térnyerését az individualista neoliberalizmus segítette elő, ám részben marxista eszméken alapul.

Spanyolország esetében a diskurzus kialakulását tekintve figyelmet érdemel az a körülmény, hogy noha a katolikus egyház 2004 és 2011 között – a szocialista

¹⁸ Communication from the Commission „Incorporating Equal Opportunities for Women and Men into All Community Policies and Activities” COM(96) 67 final (21. 02. 1996). 2.

¹⁹ Council of Europe: *Gender Mainstreaming: Conceptual Framework, Methodology and Presentation of Good Practices. Final Report of Activities of the Group of Specialists on Mainstreaming (Eg-S-Ms)* (Strasbourg: Equality Division, Directorate General of Human Rights, Council of Europe 2004) 12.

²⁰ Lásd pl. Marianne HEIMBACH-STEINS: „Frauen im Menschenrechtsdiskurs: Eine kontextorientierte sondierung in Christlich-Sozialethischer Perspektive” in Michael DURST – Hans J. MÜNK (szerk.): *Theologie Und Menschenrechte*, Theologische Berichte (Freiburg, Schweiz: Paulusverlag 2008) 142; GARBAGNOLI (1. l.); PATERNOTTE (5. l.).

²¹ Pontificium Consilium pro Familia, www.familia.va/.

²² Család Pápai Tanácsa: *Családdlexikon. A családdal és az élettel kapcsolatos vitatott fogalmakról és etikai kérdésekről* [ford. Diós István – Kisdi Ágnes] (Budapest: Szent István Társulat 2012).

kormányzás ideje alatt – erőteljes kampányt folytatott az állami gender-politika ellen, a „gender-ideológia” kifejezés használata itt is – hasonlóképpen a többi érintett országhoz – csak 2012–2013-ban vált gyakorivá.²³ A kifejezés elterjedése kapcsán megemlítendő a spanyol legfelső bíróság (*Audiencia Nacional*) egyik bírójája, José Luis Requero Ibáñez által 2012-ben, egy teológiai folyóiratban közzétett cikke, amely a „gender-ideológia” hatását elemzi a spanyol jogrendben.²⁴ A szerző szerint Spanyolországban három – a szocialista Zapatero-kormány ideje alatt elfogadott – jogszabálynak van mérföldkő jelentősége a „gender-ideológia” jogba való átültetésének szempontjából: a 2004-es alkotmányos törvénynek a nemi alapú erőszak leküzdéséről;²⁵ a polgári törvénykönyv 2005-ös módosításának, amely lehetővé tette az azonos nemű párok házasságkötését;²⁶ valamint a 2010-es, a szexuális és reprodukív jogokról szóló alkotmányos törvénynek, amely a korábbiakhoz képest sokkal liberálisabb abortuszszabályozást vezetett be (a terhesség 14. hetéig a nő kérésére elvégezhetővé téve a terhességmegszakítást).²⁷ A spanyol katolikus püspöki kar 2013-as pásztorlevelében is, amelyet a Szent Család ünnepén (a karácsonyt követő első vasárnapon) olvastak fel a spanyolországi katolikus templomokban, és amely elsősorban az azonos neműek házasságkötését lehetővé tévő jogszabály kapcsán hívja fel a hívek figyelmét a „gender-ideológia” veszélyeire.²⁸

Franciaországban 2012-ben, a szocialista párti François Hollande elnökké választását követően kezdődött az a mobilizáció, amely „gender-ellenes” tüntetők tömegeit vitte az utcára.²⁹ Az egyik közvetlen kiváltó ok az azonos neműek házasságkötését lehetővé tévő, a „Házasságot mindenkinek” (*‘Mariage pour tous’*) szlogennel bevezetett törvényjavaslat volt, amelyre reakcióként elindult a „Tüntetés mindenkinek” (*‘Manif pour tous’*) mozgalom.³⁰ Ugyanez a kontextusa az „Iskolamentes nap” (*‘Journée de Retrait de l’Ecole’*)³¹ jelszóval meghirdetett polgári engedetlenségi kezdeményezésnek, amely a francia kormány által a 2013/2014-es tanévben kísérleti jelleggel elindított, a nemi sztereotípiák ellen irányuló, „Az egyenlőség ábécéje” (*‘ABCD de l’égalité’*)³² címet viselő közoktatási programra adott reakció. Egy 2014-ben megjelent elemzés szerint:

²³ PATERNOTTE (5. lj.).

²⁴ JOSÉ LUIS REQUERO IBÁÑEZ: „La ideología de género en el Derecho español” *Temas d’Avui. Revista de teologia i qüestions actuals* 2012/41.

²⁵ Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de medidas de protección integral contra la violencia de género.

²⁶ Ley 13/2005 de 1 de julio por la que se modifica el Código Civil en materia de derecho a contraer matrimonio.

²⁷ Ley Orgánica 2/2010 de 3 de marzo de salud sexual y reproductiva y de la interrupción voluntaria del embarazo.

²⁸ Conferencia Episcopal Española: „Esposo y esposa, padre y madre por la gracia de Dios. Nota de los obispos para la Jornada de la Sagrada Familia” 2013, www.conferenciaepiscopal.es/images/stories/Jornadas/2013/SagradaFamiliaMensaje.pdf.

²⁹ PATERNOTTE (5. lj.).

³⁰ Lásd a kezdeményezés angol nyelvű ismertetőjét: www.lamanifpourtous.fr/en/who-are-we/our-message.

³¹ Lásd jre2014.fr/.

³² Lásd www.cndp.fr/ABCD-de-l-egalite/.

„Hogy a francia katolikus fundamentalista mozgalom ennyire megerősödhetett, első látásra talán meglepő, hiszen Franciaországban az állam és az egyház szétválasztása radikális módon valósult meg 1905-ben [...] Ugyanakkor a laikus állameszménynek is megvannak a határai: a radikális jobboldal (pártpolitikai értelemben a Nemzeti Front) például számos radikális, katolikus csoportot integrált a megalakulásakor.”³³

Ugyanez a tanulmány a nacionalizmust is mozgatóerőként azonosítja: „Ugyanakkor a heteroszexuális, patriarchális családforma a republikánus nemzeteszmeiben, tudatban fontos szerephez jut.”³⁴

Olaszországban a kormány esélyegyenlőségi hivatala által 2013–2015-re kidolgozott, a szexuális orientáción és nemi identitáson alapuló diszkrimináció elleni fellépésről szóló stratégia³⁵ kiadása játszott jelentős szerepet a „gender-teória” körüli diskurzus kibontakozásában. A stratégia ellen – amely az Európa Tanács vonatkozó ajánlásain alapul – számos fórumon és alkalommal tiltakozott például egy katolikus jogászokat tömörítő szakmai szervezet, az Unione Giuristi Cattolici Italiani; társadalmi csoportok pedig az ország számos pontján szerveztek virrasztással egybekötött demonstrációkat – hasonlóan, mint Franciaországban – a hagyományos nemi, illetve családi szerepek védelmében, a „véleménynyilvánítás szabadsága” nevében.³⁶

Ha Kelet-Közép-Európában vizsgáljuk a diskurzus kialakulásának tényezőit, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a német Gabriele Kuby tevékenységét, aki könyveiben arról ír, nyilatkozataiban pedig arról beszél, hogy az Európai Unió nemek közötti egyenlőséggel kapcsolatos normái és elvárásai – különösképpen a *gender mainstreaming* alkalmazásának szorgalmazása, valamint a nemi sztereotípiákat közvetítő médiatartalmak és üzleti hirdetések elleni fellépés – veszélyt jelentenek a férfi és női identitáson alapuló emberi civilizációra. A szociológus végzettségű Kuby 2006-ban adta ki Németországban a „Nemek forradalma” című könyvét, amelyben a „gender-ideológia” veszélyeire figyelmeztet; majd ezt követően több hasonló tárgyú kötetet jelentetett meg, amelyek időközben több nyelven is – például lengyelül, szlovákul és magyarul – elérhetővé váltak.³⁷ Kelet-Közép-Európában a fundamentalista diskurzus térnyerése összefügghet a demokráciák viszonylagos ingatlanságával, a nőjogi és az LMBT-mozgalmak erőtlenségével, a nacionalista mozgalmak erősségével;³⁸ illetve – az államszocialista múlt miatt – a defenzivitással minden

³³ Kováts–Soós (4. lj.) 114.

³⁴ Kováts–Soós (4. lj.) 114.

³⁵ Ufficio Nazionale Antidiscriminazioni Razziali: „Strategia Nazionale per la prevenzione e il contrasto delle discriminazioni basate sull’orientamento sessuale e sull’identità di genere (2013–2015)”, http://www.pariopportunita.gov.it/images/strategianazionale_definitiva%20_logocoenuovo.pdf.

³⁶ Lásd GARBAGNOLI (1. lj.).

³⁷ Gabriele KUBY: *A nemek forradalma* [ford. ROSKA Péter] (Budapest: Kairosz 2008).

³⁸ Agnieszka GRAFF: „Report from the Gender Trenches: War against »Genderism« in Poland” *European Journal of Women’s Studies* 2014/4. 434.

olyan „ideológiával” szemben, amely a vallásos identitás elleni támadásnak tűnik,³⁹ amint azt elsősorban Lengyelország és Szlovákia esete mutatja.

2013 őszén a „gender-ideológia”-ellenes megnyilvánulások a lengyel katolikus egyház konzervatív (integralista⁴⁰) szárnyának részéről gyakoribbá váltak: novemberben például a kielcei püspök, Kazimierz Ryczan levélben kérte fel a parlamenti képviselőket, hogy védelmezzék meg a hazát a „totalitáriánus gender-ideológiá”-tól, a lódzi érsek, Marek Jędraszewski pedig arra figyelmeztette a híveket, hogy a „gender” az emberi civilizáció halálához vezet.⁴¹ 2013. december 29-én, a Szent Család ünnepe alkalmából – akárcsak Spanyolországban – a lengyel katolikus templomokban is pásztorlevelet olvastak fel (a lengyel püspöki konferencia üzenetét), amely szerint az emberi kapcsolatokat és a társadalom működését veszélyeztető „gender-ideológia évtizedek hosszú sora alatt, a marxizmusban és a neomarxizmusban mélyen gyökerező, egyes feminista mozgalmak és a szexuális forradalom által támogatott kulturális és ideológiai változások eredményeként jött létre”.⁴²

A katolikus egyház képviselőinek „gender-ellenes” megnyilvánulásai mellett társadalmi csoportok és politikai szerveződések is mobilizációba – demonstrációk szervezésébe, poszterkampányok, nyilvános előadások, tréningek indításába – kezdtek, illetve honlapokat is indítottak. Ilyen például a „Stopgender.pl”, a „Niedlagender.pl”, valamint az „Állítsuk meg a gyermekeink szexualizációját” (*Stop seksualizacji naszych dzieci*) elnevezésű kezdeményezés honlapja, amely többek között elutasítja⁴³ az ENSZ Egészségügyi Világszervezete szexuális nevelésre vonatkozó normáit,⁴⁴ az Európa Tanács nők elleni és a családon belüli erőszak megelőzéséről és

³⁹ Lásd Barbora HOLUBOVÁ: „Fight against the »Gender Ideology« in the Slovak Political Space” címmel elhangzott előadását, amely a *Nemek forradalma – Teológiai és politikai csatátér Kelet-Közép-Európában* című, a Friedrich Ebert Alapítvány által szervezett kerekasztal-beszélgetésen hangzott el, 2014. június 19-én, <https://www.youtube.com/watch?v=O82sWuJeT8I>.

⁴⁰ Az „integralizmus” kifejezés ebben a kontextusban a katolikus egyházon belül a modernizmussal szembeállított, az egyházat külső befolyásoktól óvó, ugyanakkor az egyház társadalmi-politikai befolyásának fenntartására, ill. növelésére irányuló törekvésekre vonatkozik. Lásd pl. Christopher VAN DER KROGT: „Catholic Fundamentalism or Catholic Integralism?” in James VEITCH (szerk.): *To Strive and Not to Yield: Essays in Honour of Colin Brown*, Victoria Studies in Religion and Society (Wellington: Victoria University of Wellington, Department of World Religions 1992).

⁴¹ Jonathan LUXMOORE: „Polish Church Declares War on Gender Ideology” *OSV Newsweekly* 2014. január 29.

⁴² Konferencia Episkopatu Polski: „List Pastorski Episkopatu Polski do duszpasterskiego wykorzystania w Niedziele Świętej Rodziny 2013 roku”, episkopat.pl/dokumenty/listy_pasterskie/5545.1-list_pasterski_na_niedziele_swietej_rodziny_2013_roku.html. A levél angol nyelvű változatát lásd Bishops’ Conference of Poland: „Pastoral Letter of the Bishops’ Conference of Poland to Be Used on the Sunday of the Holy Family 2013”, episkopat.pl/dokumenty/listy_pasterskie/5584.0-pastoral_letter_of_the_bishops_conference_of_poland_to_be_used_on_the_sunday_of_the_holy_family_2013.pnn.

⁴³ Lásd www.stop-seksualizacji.pl/index.php/component/k2/item/14-edukacja-seksualna-narzedziem-seksualizowania-dzieci-i-mlodziezy.

⁴⁴ WHO Regional Office for Europe and Federal Centre for Health Education (Bundeszentrale für gesundheitliche Aufklärung – BZgA): *Standards for Sexuality Education in Europe: A Framework for Policy Makers, Educational and Health Authorities and Specialists* (Cologne: BZgA 2010), www.bzga-whoec.de/?uid=072bde22237db64297daf76b7cb998f0&id=Seite4486.

felszámolásáról szóló egyezményét – az Isztambuli Egyezményt⁴⁵ – pedig a család intézménye elleni támadásnak tekinti.⁴⁶ (Ez a dokumentum – amely explicit emberi jogi megközelítést alkalmaz a nők elleni erőszak, illetve a női jogok kérdéskörére – definiálja, és kiindulási alapként tekinti a *gender* mint társadalmi konstrukció fogalmát. A részes államoknak vállalni kell, hogy *gender*-perspektívát alkalmaznak – azaz, hogy figyelembe veszik a nemek eltérő társadalmi helyzetét mint szempontot – a nők elleni erőszak leküzdését célzó intézkedések foganatosítása és értékelése során, valamint azt, hogy a nemek közötti egyenlőséget, illetve a nők érvényesülését-megerősítését szolgáló közpolitikai megoldásokra töreksszenek.⁴⁷ Azaz, ennek az egyezménynek a ratifikációja a *gender mainstreaming* stratégiája melletti elköteleződést jelenti.) A 2014-es év fejleménye, hogy „Stop gender-ideológia” (*‘Stop ideologii gender’*) néven tizenhat képviselő parlamenti munkacsoportot alakított⁴⁸ – a csoport vezetője és az alakuláskor egyedüli női tagja a jobboldali Solidarna Polska párthoz tartozó Beata Kempa – megakadályozandó, hogy a „gender-ideológia” támogatására közpénzeket fordítsanak Lengyelországban.⁴⁹

Szlovákiában 2013-ban a készülő emberi jogi kormánystratégia körüli viták jelentették a „gender-ideológiá”-ról szóló diskurzus kibontakozásának közvetlen előzményét. A stratégia kidolgozásának felelőse, Miroslav Lajčák külügy- és európai ügyekért felelős miniszter – aki a kormány emberi jogi, nemzeti kisebbségi és nemek közötti egyenlőségért felelős tanácsának elnöke is – 2013 júliusában levelet kapott a katolikus püspöki konferencia vezetőjétől, Stanislav Zvolenský pozsonyi érsektől; amely azt indítványozza, hogy az emberi jogi stratégia tervezetéből kerüljön ki az LMBT-jogokról szóló rész, valamint a „nemek közötti egyenlőség” kifejezés.⁵⁰ Kassán 2013. szeptember 22-én vonult végig a „Menet az életért” (*‘Pochod za život’*), amely mögött elsősorban a szlovák püspöki konferencia, valamint a katolikus egyházhoz kötődő civil szervezetek álltak.⁵² A demonstráció deklarált célja a család intézményének és az élet védelmének támogatása volt – ami ebben a szövegösszefüggésben elsősorban az azonos neműek közötti házasság lehetősé-

⁴⁵ Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence, CETS No.: 210. (Az egyezményt 2011. május 11-én nyitották meg aláírásra Isztambulban; Lengyelország 2012. december 18-án írta alá.)

⁴⁶ Lásd stop-seksualizacji.pl/index.php/konwencja-ws-przemocy-wobec-kobiet/prezentacja-o-konwencji.

⁴⁷ Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence Article 6 („Gender-sensitive policies”).

⁴⁸ Lásd a Szejm honlapján: Parlamentarny Zespól „Stop ideologii gender!”, www.sejm.gov.pl/Sejm7.nsf/agent.xsp?symbol=ZESPOL&Zesp=270.

⁴⁹ Vince CHADWICK: „Poland’s Catholics and Socially Liberal Clash on »Gender Ideology«” *The Sydney Morning Herald* 2014. január 11.

⁵⁰ Lásd pl. SITA: „Cirkev žiada, aby Ficova vláda obišla práva homosexuálov” *Webnoviny.sk* 2013. július 26. A levél másolata elérhető: www.postoy.sk/files/list-kbs-mzv.jpg.

⁵¹ Lásd pl. Lucia KRBATOVÁ: „Lajčák: Tak ľahko ma nikto nezastraší” *Pravda* 2013. június 10.; ASR: „Lajčák so spolupracovníkmi je terčom nadávok pre stratégiu ľudských práv” *Pravda* 2013. szeptember 5.

⁵² Michaela TEREZANI: „Big Turnout at Košice Pro-Life March” *The Slovak Spectator* 2013. szeptember 30.

gének, a terhességmegszakításnak és az eutanáziának az elutasítását jelentette.⁵³ A püspöki konferencia 2013-ban advent első vasárnapjára pásztorlevelet bocsátott ki:⁵⁴ a szlovákiai katolikus templomokban december 1-jén felolvasott levél – amely üzenetét tekintve erős hasonlóságot, az alkalmazott retorikai fordulatokat tekintve pedig átfedést mutatott a néhány héttel később nyilvánosságra hozott lengyelországi és spanyolországi pásztorlevelekkel – arra figyelmeztette a híveket, hogy az emberi jogok, a gyermeki jogok és a nemek közötti egyenlőség eszméi mögött a „gender-ideológia”, azaz a „halál kultúrája” áll, amely veszélyezteti a hagyományos férfi-női szerepeken alapuló kultúrát.

3. A NEMEK KÖZÖTTI EGYENLŐSÉGRŐL SZÓLÓ KÖZÉLETI DISKURZUS MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a „gender-ideológia” jelölő köré szerveződő diskurzus az Európai Unióhoz való csatlakozás óta eltelt időszakban szórványosan jelent csak meg. Ezek közül kiemelhető egy 2010 nyarán, a két cikluson át tartó baloldali-liberális kormányzást követően, a konzervatív-jobboldali kormány megalakulása után néhány hónappal kibontakozó közéleti vita az óvodai nevelés országos alapprogramjának módosításáról – amelynek során hasonló érvek csaptak össze, mint évekkel később (2013-ban) Franciaországban, az „*ABCD l'égalité*” elnevezésű közoktatási program kapcsán. A szóban forgó magyarországi dokumentumot a választások előtti évben, 2009-ben módosította a – szocialista vezetésű – kormány, többek között kiegészítve a „Gyermekkép, óvodakép” című részt azzal a kijelentéssel, hogy az óvodai nevelés *„tudatosan kerüli a nemi sztereotípiák erősítését, elősegíti a nemek társadalmi egyenlőségével kapcsolatos előítéletek lebontását”*.⁵⁵ A módosítást ellenezte a Katolikus Pedagógiai Szervezési és Továbbképzési Intézet, valamint a Magyarországi Református Egyház Zsinati Oktatásügyi Irodája is. Az utóbbi vezetője, Papp Kornél azt nyilatkozta ezzel kapcsolatban, hogy: *„Ha a jogszabályt komolyan vesszük, akkor azt kell kérnünk a szülőkötől, hogy a jövőben a kislányokat is inkább nadrágban járassák.”*⁵⁶ A 2010 júniusában hivatalba lépő új – jobb-közép-konzervatív – kormány döntése alapján az óvodai nevelés országos alapprogramjából kikerült a vitatott rész, és annak helyét a következő mondat vette át: *„Nem ad helyet az előítéletek kibontakozásának sem társadalmi, sem nemi, sem egyéb értelemben”*.⁵⁷ A módosító rendeletet előkészítő kormányzati szerv, a

⁵³ Lásd pochodzazivot.sk/manifest-narodneho-pochodu-za-zivot-2013/.

⁵⁴ Konferencie biskupov Slovenska: „Pastiersky list Konferencie biskupov Slovenska na Prvú nedeľu adventnú 2013”, www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/pastierske-listy-konferencie-biskupov-slovenska/c/pastiersky-list-na-prvu-adventnu-nedelu-2013.

⁵⁵ 255/2009. (XI. 20.) Korm. rendelet az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramjának kiadásáról szóló 137/1996. (VIII. 28.) Korm. rendelet módosításáról 2. §.

⁵⁶ FARKAS Melinda: „Semleges neműnek kell nevelni az óvodást” Magyar Nemzet Online 2010. március 1., http://mno.hu/migr_1834/semleges_nemunek_kell_nevelni_az_ovodast-254593.

⁵⁷ 221/2010. (VII. 30.) Korm. rendelet az Óvodai Nevelés Országos Alapprogramjának kiadásáról szóló 137/1996. (VIII. 28.) Korm. rendelet módosításáról 1. §.

Nemzeti Erőforrások Minisztériumának Oktatási Államtitkársága honlapján közzétett indoklás szerint azért volt szükség a nemi sztereotípiákról szóló rész kihagyására, mert az „*társadalmi ellenérzéseket*” váltott ki, és „*vitatható irányba befolyásolta volna a gyermekek erkölcsi, szellemi fejlődését*”.⁵⁸ Az oktatási államtitkár, Hoffmann Rózsa pedig sajtónyilatkozatban fejtette ki,⁵⁹ hogy a szóban forgó résszel „*az úgynevezett gender-ideológia alapjait vetették volna meg, mely az egyenlőség jegyében értelmetlennek tartja a nemek megkülönböztetését*”.

Magyarországi viszonylatban a „gender-ellenes” politikai diskurzus keresztény-fundamentalista beágyazottságát illetően Gabriele Kuby egyik könyvének, „A nemek forradalmá”-nak magyar kiadása említhető,⁶⁰ amelyet a Kereszténydemokrata Néppárt, valamint a Magyar Piarista Rendtartomány is közvettett (ingyenesen letölthető PDF-fájl formájában) a honlapján. A könyv magyar nyelvű kiadásához két katolikus egyházi vezető is az autoritását adta, bevezető ajánlás révén: egy magyar és egy osztrák püspök. A két ajánlás hangvétele és utalásrendszere között azonban különbség, illetve hangsúlybeli eltérés érzékelhető. Míg az osztrák családreferens püspök, Andreas Laun markánsan EU-ellenes politikai üzenetet fogalmaz meg – a totalitáriánus rezsimek bűneit idézi, a „gender mainstreaming ideológiájá”-t pedig „az ördög hazugsága”-ként említi –;⁶¹ a magyar családreferens püspök, Bíró László a könyv mondanivalóját elsősorban a katolikus egyház (egyik) álláspontjával veti össze, utalva „XVI. Benedek pápa tanításai”-ra.⁶² Bíró László püspök két évvel később, 2010-ben közreműködőként járult hozzá Tomka Ferenc teológiai tanár manifesztumnak tekinthető, „A szexuális forradalomtól a gender-forradalomig” című tanulmányához – Roska Péterrel (az említett Kuby-könyv fordítójával), valamint Ékes Ilonával (a Fidesz országgyűlési képviselőjével, illetve az Országgyűlés emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottság tagjával) együtt.⁶³

Noha konkrétan a „gender-ideológia” kifejezés megjelenése – az említettek figyelembe véve is – viszonylag szórványos Magyarországon, a kifejezés köré szer-

⁵⁸ NEFMI Oktatási Államtitkárság: „Módosult az Óvodai Nevelés Országos Alaprogramja” 2010. augusztus 6., www.nefmi.gov.hu/2010/modosult-ovodai-neveles.

⁵⁹ MTI: „Hoffmann Rózsaék nem gyengítenék a nemi sztereotípiákat az óvodákban” *HVG.hu* 2010. július 30.

⁶⁰ KUBY (37. l.).

⁶¹ „A második világháború vége és a szovjet típusú (más formáiban ugyanis még létező) kommunizmus összeomlása után azt gondolhattuk, hogy a gonosz hatalmi rendszereivel együtt ezeknek a szörnyű időknek a tévedései és hazugságai is végérvényesen elbuktak. De hiába fogadkoztunk, hogy soha többé nem engedünk teret ezeknek a folyamatoknak, a „hazugság atyja” (ahogyan Jézus az ördögöt nevezi) [...] újra munkába lendült [...] De miféle hazugságról is van szó? Arról, hogy a Teremtő nem férfit és nőt alkotott, hanem pusztán „embert”, akinek lehetősége van nemének megválasztására és meghatározására, és ez egyben kötelessége is. [...] Nagy érdeme Gabriele Kubynak, hogy profétái erővel és nagy szakértelemmel kutatja a gender mainstreaming ideológiáját, megmutatva annak abszurditását.” (Andreas Laun, családreferens püspök, Ausztria.)

⁶² „Szenvedélyes hangú, de mégis mély igazságokat, valóságot feltáró könyvet tart kezében az olvasó. Személyesen is találkozáva a szerzővel, hallgatva előadását, olvasva írását, XVI. Benedek pápa sokat ismételt tanítását juttatta eszembe.” (Bíró László, családreferens püspök, Magyarország.)

⁶³ TOMKA FERENC (BÍRÓ LÁSZLÓ, ÉKES ILONA ÉS ROSKA PÉTER KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL): „A szexuális forradalomtól a gender-forradalomig” *Magyar Bioetikai Szemle* 2010/1–2.

veződő lengyelországi vagy szlovákiai diskurzus két fontos eleme, az EU-ellenesség és az államszocialista múltra való hivatkozás meghatározó jelentőségű a nemek közötti egyenlőségről szóló magyarországi politikai vitákban is. Példaként, illetve csomópontként egy konkrét gender-téma, a nők közéleti, döntéshozatali részvétele kvótákkal történő biztosításának kérdése szolgálhat, mivel ennek kapcsán mind az EU-hoz való jelenlegi viszony, mind pedig az államszocializmus időszakához való viszonyulás kérdése megjelenik – többé-kevésbé kimondottan – a kapcsolódó vitákban. Ami a kvóta körüli vita szempontjából releváns mutatókat illeti, kiemelendő, hogy az Országgyűlésben a nők aránya az 1990 óta eltelt idő nagy részében a tíz százalékot sem érte el. A női képviselők aránya 1990-ben volt a legalacsonyabb (7,3%), és 1998-ban a legmagasabb (11,1%).⁶⁴ A 2014-es országgyűlési választásokat követően összeálló magyar országgyűlésben a 199 képviselői hely közül 20-at szerzett meg női jelölt (ami 10,05%-os arányt jelent).⁶⁵ (Lassan emelkedő tendenciát mutat a nők aránya a polgármesterek körében: 1990-ben a helyi önkormányzatok 10%-ának élén állt nő, 2010-re a női polgármesterek aránya 18%-ra nőtt.)⁶⁶ Egy 2010-es, reprezentatív mintán alapuló lakossági felmérés⁶⁷ során a megkérdezettek több mint fele (a nők 55,7%-a, a férfiak 50,7%-a⁶⁸) támogathatónak ítélte, hogy a nők döntéshozatali részvételét a politikai, gazdasági és tudományos életben politikai eszközökkel segítsék, 11%-a bizonytalannak mondta magát, és mindössze harmada utasította el a nemi alapú kvóták bevezetésének gondolatát. Mindeközben az országgyűlés az elmúlt két évtizedben rendre elutasította a nők közéleti részvételének fokozását célzó kvóták bevezetésére tett javaslatokat.⁶⁹

⁶⁴ VÁRNAGY Réka – ILONCSKI Gabriella: „Üvegplafonok. Pártok lent és fent” *Politikatudományi Szemle* 2012/4. 13. 3. táblázat („A női képviselők száma és aránya páronként 1990–2010 között”).

⁶⁵ A fent ismertetett arány (179 férfi és 20 női képviselő) a 2014. június 10-i állapotot tükrözi (forrás: az Országgyűlés honlapja, www.parlament.hu), ettől a naptól vette át az Együtt PM által indított, független képviselőként mandátumot szerzett Bajnai Gordontól a képviselői helyet Szelényi Zsuzsa (aki a választásokon szintén az Együtt PM jelöltjeként indult).

⁶⁶ VÁRNAGY–ILONCSKI (64. lj.) 18, 7. táblázat („A női polgármesterek száma és aránya 1990 és 2010 között; a 2012-ben elérhető összes polgármesteri szék számához (3176) viszonyítva”).

⁶⁷ A TÁRKI Társadalomkutató Intézet 2010 májusában a Szociális és Munkügyi Minisztérium megrendelésére végzett vizsgálatot 1000 fős reprezentatív mintán, az „Omnibusz” adatfelvételek keretében, www.tarki.hu/hu/services/su/omnibusz_ismerteto.pdf. A kutatás eredményeiről lásd TÁTRAI Annamária: *Női esélyegyenlőség a felnőtt lakosság szemével. Elemző tanulmány* (Budapest: TÁRKI–SzMM 2010) 9. 4. ábra [„Ön egyetértene-e azzal, hogy a nők politikai, gazdasági és tudományos részvételét politikai eszközökkel segítsék (pl. kvótával, amely előírja, hogy milyen legyen a nemek közötti arány)?”].

⁶⁸ VÁRNAGY–ILONCSKI (64. lj.) 10, 2. táblázat.

⁶⁹ T/3060. sz. „Az Alkotmány módosításáról a nemek közötti tényleges esélyegyenlőség megteremtése érdekében” című törvényjavaslat, benyújtotta dr. Sándor Klára (SZDSZ) és dr. Magyar Bálint (SZDSZ) 2007. május 16-án; T/3066. sz. „Az egyes törvények megteremtése érdekében” című törvényjavaslat, benyújtotta dr. Sándor Klára (SZDSZ) és dr. Magyar Bálint (SZDSZ) 2007. május 16-án; T/6205. sz. „A választási eljárásról szóló 1997. évi C. törvény módosításáról a nemek közötti tényleges esélyegyenlőség megteremtése érdekében” című törvényjavaslat, benyújtotta dr. Sándor Klára (SZDSZ) és dr. Magyar Bálint (SZDSZ) 2008. szeptember 10-én; T/5006/21. sz. módosító javaslat a T/5006. sz. „Az országgyűlési képviselők választásáról” című törvényjavaslatához, benyújtotta Ertsey Katalin (LMP) és Gaudi-Nagy Tamás (Jobbik) 2011. december 5-én; T/115. sz. „A nők politikai és gazdasági részvételének erősítéséről” című törvényjavaslat, benyújtotta Szabó

A nemi kvótáktól történő elhatárolódás a politikusok egy részének esetében összefügg az EU-s megközelítések és tendenciák, illetve az EU-s beavatkozás elutasításának retorikájával; tekintettel arra, hogy több területet illetően is felvetődött a nemi kvóták bevezetésének kérdése az Európai Unió égisze alatt. Az Európai Női Lobby (*European Women’s Lobby*) által a 2009-es EP-választások előtt indított, „50/50”-kampányát – amely a nők és a férfiak egyenlő arányú szerepeltetésére szólít fel a képviselőjelölt-listák összeállításakor – például az Európai Bizottság elnöke és alelnöke is üdvözölte;⁷⁰ ám a szimbolikus támogatáson túl, jogalkotási szinten is felmerült a női kvóta bevezetésének gondolata, méghozzá az üzleti élet területén. Amikor 2012 őszén a jogérvényesülésért felelős uniós biztos, Viviane Reding javaslatot készített elő, amely szerint 2020-tól a tőzsdén jegyzett európai nagyvállalatok vezetőtestületeinek nem ügyvezetői feladatokat ellátó igazgatóinak körében legalább 40%-ra kellene növelni az alulreprezentált nem képviselőinek arányát,⁷¹ a magyar kormány is csatlakozott ahhoz a tiltakozó levélhez, amelyet az Európai Bizottság elnökének juttatott el összesen kilenc EU-tagállam kormánya.⁷² Az emberi erőforrásokért felelős miniszter, Balog Zoltán az üggyel kapcsolatban azt nyilatkozta, hogy a vállalati szférában a nemek közötti egyenlőség kérdéseit szabályozni „nem Brüsszel dolga”.⁷³ A Külügyminisztérium szóvivője pedig arra hivatkozott, hogy „területenként és iparáganként eltérő a férfiak és a nők aránya, természetes, hogy bizonyos szakmák népszerűbbek a férfiak körében, míg másokat a nők részesítenek előnyben”, elismerve ugyanakkor, hogy a vezetőtestületekben nem tükröződnek a nemi arányok.⁷⁴ Évekkel korábban, a már említett „A szexuális forradalomtól a gender-forradalmig” című (egy konzervatív parlamenti képviselő közreműködésével készült) publikáció arra alapozva határolódott el a kvóták bevezetésének gondolatától – amelyet az ENSZ-hez és az EU-hoz kötött, és egy EU-tagállam, Németország példájával illusztrált –, hogy az beavatkozás lenne a magán-szférába, illetve figyelmen kívül hagyná a nők preferenciáit:

„2006-ban az EU ütemtervébe belekerül, hogy a munkahelyeken és a magánéletben el kell érni a nők és férfiak 50–50%-os részesedését. [...] 2007-ben az ENSZ elnökhelyettese a nemzetközi nőnapon megerősíti, hogy »a nemek egyenjogúságához vezető úton« 50–50%-os részesedést kell elérni a munkahelyeken és a magánéletben. – Egy ugyanezen évben végzett felmérés kimutatta, hogy az anyák kétharmada otthon szeretne maradni gyermekei első éveit alatt. Ennek ellenére pl. a

Timea (független) 2014. május 19-én.

⁷⁰ Lásd 5050campaign.wordpress.com/resources/about-the-campaign/.

⁷¹ A Bizottság 2012 novemberében elfogadta a jogszabályjavaslatot (lásd „Nők a vállalatok vezetőtestületeiben: a Bizottság javaslata szerint az elérendő cél 40%” IP/12/1205, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1205_hu.htm), 2013 októberében pedig az EP jogi bizottsága, valamint nőjogi és esélyegyenlőségi bizottsága támogatta a javaslatot (lásd „Nők a vállalatok igazgatótanácsaiban: 16,6%-os női arány – Az Európai Parlamenti bizottságok támogatják a Bizottság javaslatát” IP/13/943, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-943_hu.htm).

⁷² MTI: „Magyarországnak sem kell a kötelező női kvóta” HVG.hu 2012. szeptember 17.

⁷³ HVG.hu: „Balog a női kvótáról: »Ez nem Brüsszel dolga«” HVG.hu 2012. szeptember 28.

⁷⁴ HVG.hu: „Orbánék nem támogatják az EU nőket érintő tervét” HVG.hu 2012. szeptember 6.

Német Szövetségi Kormány 2009-ben kijelenti, hogy amennyiben a nők nem hajlandók tudomásul venni a nevezett 50–50%-os gender irányelvet, a kormány nevelési eszközökhöz fog folyamodni annak fogyanatosítása érdekében.”⁷⁵

A női kvótáról szóló magyarországi viták másik figyelemre méltó eleme az államszocializmus időszakában, az antidemokratikus berendezkedés részeként alkalmazott parlamenti kvótarendszerre történő hivatkozás, ami egy kereszténydemokrata képviselő, Lukács Tamás 2011-es parlamenti felszólalásának részletével illusztrálható:

„a sokszor hangoztatott kvótarendszer semmilyen körülmények között nem hozná meg a kívánt eredményt. Először: volt olyan parlament, ahol meghatározták, hány paraszt, hány munkás, hány nő lehet jelen. Ez egy történelmi tapasztalat, amelyet nem kívánunk megismételni, mondhatnám: kétszer nem léphetsz ugyanabba a folyóba.”⁷⁶

A jelenségre társadalomtudósok is reflektáltak. 2013-ban egy a skandináv kvótarendszerek eredményeiről szóló rendezvényen Adamik Mária azt a nézetét osztotta meg, amely szerint Magyarországon még mindig az emlékezés problémája áll a nemek közötti egyenlőséggel kapcsolatos viták hátterében: „*nem tudunk elszámolni az államszocializmus felemás női emancipációjával*” sem magunknak, sem a külföldnek.⁷⁷ Acsády Judit pedig egy 2006-os tanulmányában arról ír, hogy miközben az államszocializmus korszakában az emancipáció csak részlegesen zajlott le, és „*vezetői munkakörben csak mutatóban volt nő*”, mégis „*kialakult egy ellenzenv a magas pozíciót elért nőkkel szemben az egyes funkciókba történő kiválasztásuk módja (kvóták alapján, kontraszelekción, párthoz való lojalitás miatt, stb.) miatt*”.⁷⁸ Az államszocialista kvótarendszer Pető Andrea szerint is csupán „*alibi*” döntéshozói helyzetbe hozta a nőket.⁷⁹

Magyarországon – akárcsak a kelet-közép-európai régió más országaiban – nemcsak a kvótarendszer, hanem az államszocializmus más emancipációs törekvései miatt is elterjedt az a tudattársítás, amely a nemek közötti egyenlőség fogalmát valamiképpen a pártállami ideológiához, a paternalisztikus szocialista államhoz, az eröltetett társadalmi modernizációhoz köti. Mindez hozzájárult – szintén regionális jelenségeként – a rendszerváltás után a nőjogi problémák napirendre tűzésétől, illetve a nyugati feminista eszméktől való idegenkedéshez, amint azt a rendszerváltás utáni magyar nőmozgalom történetét kutatók közül többen

⁷⁵ TOMKA (63. lj.) 4–5.

⁷⁶ Dr. LUKÁCS Tamás (KDNP) vezérszónoki felszólalása, 2011. október 19., www-archiv.parlament.hu/internet/plsql/ogy_naplo.naplo_fadat?p_ckl=39&p_uln=121&p_felsz=12&p_szoveg=&p_felszig=12.

⁷⁷ BÁNLAKI D. Stella: „Női kvótával sikeresebbek lennénk” *Index* 2013. szeptember 18.

⁷⁸ ACSÁDY Judit: „A varázstalanító emancipáció mítosz” in BÍRÓ Judit – HAMMER Ferenc – ÖRKÉNY Antal (szerk.): *Tanulmányok Csepeli György 60. születésnapjára* (Budapest: Politikatudományi Intézet 2006) 26.

⁷⁹ PETŐ Andrea: *Napasszonyok és holdkisasszonyok: A mai magyar konzervatív női politikálás alaktana* (Budapest: Balassi 2003) 112.

vélik.⁸⁰ Hogy a szocialista emancipációs kísérletek Magyarországon miért vezettek ellentmondásos eredményekhez, illetve a nők kettős leterheltségéhez, annak okát Hegedűs-Morell Ildikó abban látta, hogy miközben kereső munkára ösztönözték a nőket, nem sikerült – a kezdeti ígéretek ellenére – „társadalmisítani”, azaz átvállalni a nőktől a gyermeknevelési és háztartási feladatokat, és nem történt meg a privát szférán belüli munkamegosztás újratárgyalása sem.⁸¹ Fodor Éva pedig arra mutat rá, hogy noha Magyarországon az államszocializmus időszakában a vezető szerepek elvileg nem voltak elzárva a nők elől – és bizonyos mértékig a gyakorlatban sem –, ám a szocialista emancipáció inkább azt jelentette, hogy a nőket az alacsonyabb presztízsű férfi szerepek felé orientálták.⁸² Ugyancsak Fodor Éva végzett tartalomelemzést a Magyar Szocialista Munkáspárt archívumában található dokumentumokon, a szocialista nőkép felvázolását célozva. E kép a nőket mind érdekeiket, mind kötelezettségeiket tekintve viszonylag homogén csoportnak mutatja, sajátos előjogokkal és értékekkel. Ugyanakkor, a sajátosan női kvalitások alacsonyabb rendűnek tűnnek, illetve a nők társadalmi értékét csökkenti, hogy családi kötelezettségeik miatt nem tudják magukat kellőképpen a pártnak szentelni.⁸³ Megjegyzendő, hogy ez a felfogás figyelemre méltó analógiát mutat a keresztény komplementarista megközelítés esszencializmusával, illetve a nők egyházi szerepvállalásának korlátozására vonatkozó érveléssel – amennyiben a pártot (mint szakrális szerepet betöltő intézményt) az egyháznak feleltetik meg.

4. A NEMEK KÖZÖTTI EGYENLŐSÉGRE VONATKOZÓ MEGKÖZELÍTÉSEK A MAGYAR JOGRENDSZERBEN

A következőkben a magyar jogrendszer nemek közötti egyenlőségre vonatkozó legfontosabb elemeit tekintem át: azt vizsgálva, hogy milyen szemléletmódot tükröznek ezek a rendelkezések – mennyiben alapulnak például a nemek esszencialista felfogására –, illetve figyelmet fordítva arra, hogy megjelenik-e a nők és férfiak egyenlőségének horizontális szempontként való érvényesítésének előírása, vagyis a *gender mainstreaming*, amely fenyegető ideológiaként tételeződik a fundamentalista érvelésben (legalábbis azokban az európai országokban, ahol ez a diskurzus felerősödött).

⁸⁰ Lásd pl. NEMÉNYI Mária: „Miért nincs Magyarországon nőmozgalom?” in HADAS Miklós (szerk.): *Férfiuralom: Írások nőkről, férfiakról, feminizmusról* (Budapest: Replika Kör 1994); Susan ARPAD – Sarolta MARINOVICH: „Why Hasn't There Been a Strong Women's Movement in Hungary?” *Journal of Popular Culture* 1995/2; ACSÁDY Judit: „Kellett nekünk feminizmus? »Nyugati« gondolatok hazai fogadtatása” in Kovács János Mátyás (szerk.): *Zárva Várt Nyugat. Kulturális Globalizáció Magyarországon* (Budapest: 2000 Kiadó – Sik Kiadó 2002).

⁸¹ ASZTALOS-MORELL Ildikó: „A nemek közötti egyenlőtlenségek az államszocializmus korszakában. Tézisek a feminista megközelítéshez” *Szociológiai Szemle* 1997/3.

⁸² FODOR Éva: „A női emancipáció Magyarországon és Ausztriában, 1972–1992” *Szociológiai Szemle* 2003/1.

⁸³ ÉVA FODOR: „Smiling Women and Fighting Men: The Gender of the Communist Subject in State Socialist Hungary” *Gender and Society* 2002/2.

A személyiségképét tekintve keresztény vonásokat mutató Alaptörvény⁸⁴ – a magyar jogi hierarchia legfelső jogszabálya – a „Szabadság és felelősség” című részben mondja ki a nemek közötti egyenlőség elvét: „*A nők és a férfiak egyenjogúak.*”⁸⁵ A 2011. december 31-ig hatályos Alkotmány pedig ugyanezt az elvet a következőképpen fogalmazta meg:

„A Magyar Köztársaság biztosítja a férfiak és a nők egyenjogúságát minden polgári és politikai, valamint gazdasági, szociális és kulturális jog tekintetében.”⁸⁶

Ez a rendelkezés az Alaptörvényben – illetve korábban az Alkotmányban – egyértelmű elhatárolódást fejez ki a nők lehetőségeit korlátozó, patriarchális berendezkedéstől.

Az Alaptörvény kimondja a hátrányos megkülönböztetés tilalmát is:

„Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.”⁸⁷

A 2011 végéig hatályos Alkotmány antidiszkriminációról szóló része tartalmazott még egy rendelkezést, amely 1989-ben került bele az alkotmányba:⁸⁸ „*Az egyenlő munkáért mindenkinek, bármilyen megkülönböztetés nélkül, egyenlő bérhez van joga.*”⁸⁹ Ez a rész azonban kimaradt az Alaptörvényből, egyes szakszervezetek tiltakozása ellenére.⁹⁰ A változás a Munka Törvénykönyvében is tükröződik: az Alaptörvény elfogadása után hatályba lépett Mt. vonatkozó részében ugyanez a felsorolás egy elemmel bővült: a munka egyenlő értékének megállapításánál a „munkaerő-piaci viszonyokat” is figyelembe kell venni.⁹¹ Noha a nők nyilvánvalóan hátrányban vannak a munkaerőpiacon – 2012-ben Magyarországon a nők átlagkeresete 20%-kal volt alacsonyabb a férfiakénál (ami magasabb, mint az európai uniós átlag: 16,4%)⁹² –, ez a rendelkezés nyilvánvalóan

⁸⁴ PAP András László: „Ki és mi a magyar? Az Alaptörvény preferenciái kritikai perspektívából” in GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – SZENTE Zoltán (szerk.): *Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon* (Budapest: Nemzeti Közszerkesztési Egyetem Közigazgatástudományi Kar 2014).

⁸⁵ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XV. (3).

⁸⁶ A Magyar Köztársaság Alkotmánya (1949. évi XX. tv.) 66. § (1).

⁸⁷ Alaptörvény XV. (2).

⁸⁸ 1989. évi XXXI. tv. az Alkotmány módosításáról, amely módosította az 1972-es módosítás révén (1972. évi I. tv. az 1949. évi XX. tv. módosításáról és a Magyar Népköztársaság Alkotmányának egységes szövegéről) létrejött alkotmányszöveget.

⁸⁹ *Alk. 70/B. §.(2).*

⁹⁰ HR Portal: „»Egyenlő munkáért egyenlő bért« – Kimarad az új alkotmányból?” *HR Portal* 2011. március 30.

⁹¹ 2012. évi I. tv. a Munka Törvénykönyvéről 12. §. (3).

⁹² A számítás a férfiak egy órára eső bruttó átlagkeresetét veszi 100%-nak; a százalékban megadott adatok azt mutatják, hogy az adott országban ehhez képest mennyivel keresnek kevesebbet a nők.

nem erre a jelenségre, hanem a regionális munkaerő-piaci helyzettel összefüggő bérkülönbségek problémájának tisztázatlanságára reflektál.⁹³ Noha az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény⁹⁴ elvben továbbra is biztosítja a védett tulajdonságokat – például a nemet – tekintve a hátrányos megkülönböztetés tilalmát a foglalkoztatás területén; a gyakorlatban nem kizárt, hogy a munkaerő-piaci viszonyok szerinti különbségtétel legitimizálása aránytalan hátrányokat okoz egyes védett tulajdonságokkal meghatározható munkavállalói csoportok tagjainak (például nőknek vagy idősebbeknek). Többek között az ilyen szándékolatlan hatások kiküszöbölését szolgálja a *gender mainstreaming* elvének alkalmazása; vagyis egy intézkedés várható hatásának elemzése a nemek közötti egyenlőség szempontjából.

Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló, 2004-től hatályos törvény, amelyet az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamata során, a vonatkozó uniós irányelv átültetéseként fogadott el a Parlament,⁹⁵ nem csak a foglalkoztatás,⁹⁶ hanem a társadalmi élet több más fontos területén is tiltja a hátrányos megkülönböztetést: a szociális biztonság és az egészségügy,⁹⁷ az oktatás és képzés,⁹⁸ a lakhatás,⁹⁹ valamint az áruk forgalma és szolgáltatásokhoz való hozzáférés¹⁰⁰ területein. Mindezekén túl, a törvény a közélet területére vonatkozóan is tartalmaz – implicit módon – rendelkezést, az „Előnyben részesítés”-ről szóló részben:

EUROSTAT: „Gender Pay Gap Statistics” *Statistics Explained* 2014, Figure1 („The unadjusted gender pay gap, 2012”), epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Gender_pay_gap_statistics.

⁹³ Lásd Egyenlő Bánásmód Tanácsadó Testület 384/2/2008. TT. sz. állásfoglalása az egyenlő értékű munkáért egyenlő bér elvéről.

⁹⁴ 2003. évi CXXV. tv. az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.

⁹⁵ Az *Ebktv.* a „Záró rendelkezések” (65. §.) között felsorolja azokat az irányelveket, amelyeknek az átültetését megvalósítani hivatott: 76/207/EGK (a nőkkel és a férfiakkal való egyenlő bánásmód elvének a munkavállalás, a szakképzés és az előmenetel lehetőségei, valamint a munkafeltételek terén történő végrehajtásáról), és az azt módosító 2002/73/EK irányelv; 79/7/EGK (a férfiakkal és a nőkkel való egyenlő bánásmód elvének a szociális biztonság területén történő fokozatos megvalósításáról); 86/378/EGK (a férfiakkal és a nőkkel való egyenlő bánásmód elvének a foglalkoztatási szociális biztonsági rendszerekben történő megvalósításáról); 86/613/EGK (valamely tevékenységet, beleértve a mezőgazdaságot, önálló vállalkozást folytató férfiakkal és nőkkel való egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról, valamint az önálló vállalkozó nők terhességi és anyasági védelméről); 97/80/EK (a bizonyítási kötelezettségről a nemi hovatarozás alapján történő diszkriminációs esetekben); 2000/43/EK (a személyek közötti, faji vagy etnikai származásra való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének végrehajtásáról); 2000/78/EK (a foglalkoztatási és munkahelyi egyenlő bánásmód általános kereteinek a létrehozásáról); 2004/113/EK (a nők és férfiak közötti egyenlő bánásmód elvének az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés, valamint azok értékesítése, ill. nyújtása tekintetében történő végrehajtásáról).

⁹⁶ *Ebktv.* 21–23. §.

⁹⁷ *Ebktv.* 24–25. §.

⁹⁸ *Ebktv.* 27–29. §.

⁹⁹ *Ebktv.* 26. §.

¹⁰⁰ *Ebktv.* 30. §, 30/A. §.

„(1) Nem jelenti az egyenlő bánásmód követelményének megsértését az a rendelkezés, amely egy kifejezetten megjelölt társadalmi csoport tárgyilagos értékelésén alapuló esélyegyenlőtlenségének felszámolására irányul, ha az [...] b) a párt ügyintéző és képvisleti szervének megválasztása, valamint a pártnak a választási eljárásról szóló törvényben meghatározott választásokon történő jelöltállításakor a párt alapszabályában meghatározott módon érvényesül.”¹⁰¹

Azaz, a törvény kifejezetten teret engedne például annak a – Magyarországon politikai viták kereszttüzében álló – megoldásnak, hogy kvóták bevezetésével, vagyis a fennálló társadalmi viszonyokba mintegy beavatkozva biztosítsák a nők fokozottabb részvételét a közéletben. Ugyanakkor – a nemek közötti egyenlőség korábban vázolt keresztény megközelítéseinek szempontjából is – kiemelendő, hogy a törvény hatálya nem terjed ki sem a családjogi és a hozzátartozók közötti jogviszonyokra,¹⁰² sem pedig a vallási közösségek hitéleti tevékenységével közvetlenül összefüggő jogviszonyokra.¹⁰³ Az antidiszkriminációs törvény szerint nem minősül tehát hátrányos megkülönböztetésnek, ha egy vallási közösség nem teszi elérhetővé a papi-lelképásztori hivatást nők számára. Ezen túl, egyrészt a családok neveléssel kapcsolatos döntéseinek, másrészt a vallási hagyományok tiszteltetésének is tekinthető, hogy a törvény értelmében nem számít jogellenes elkülönítésnek az a – tipikusan egyházi iskolák által folytatott – gyakorlat, amely szerint az oktatást nemenként elkülönítve szervezik meg, „feltéve, hogy az oktatásban való részvétel önkéntes, továbbá emiatt az oktatásban résztvevőket semmilyen hátrány nem éri”.¹⁰⁴

Az Alaptörvény a diszkrimináció tilalmán túl rendelkezik arról is, hogy „Magyarország az esélyegyenlőség és a társadalmi felzárkózás megvalósulását külön intézkedésekkel segíti”,¹⁰⁵ hozzátéve, hogy „Magyarország külön intézkedésekkel védi a családokat, a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket”.¹⁰⁶ A nők társadalmi szerepét tekintve a kontextus és a „védi” kifejezés konzervatív felfogást sugall, illetve „maternalista” (az angolszász szakirodalomban: *‘maternalistic’*) társadalmpolitikai irányultságot sejtet, amelynek lényege, hogy az anyaságra mint elsődleges női feladatra fókuszál, és mint ilyet teszi közpolitikai intézkedések tárgyává.¹⁰⁷

Az antidiszkriminációs törvény esélyegyenlőségről szóló (a hátrányos megkülönböztetésről szólóhoz képest sokkal kevésbé kidolgozott) része esélyegyenlőségi tervezést vár el bizonyos munkáltatók, valamint a települési önkormányzatok részéről, azonban ezeknek a terveknek a célja a hátrányok kiegyenlítése, a meglévő problémák orvoslása; koncepciójuk szerint tehát nem kifejezetten tekinthető-

¹⁰¹ *Ebktv.* 11. §.

¹⁰² *Ebktv.* 6. § (1) a)–b).

¹⁰³ *Ebktv.* 6. § (1) c).

¹⁰⁴ *Ebktv.* 28. (1).

¹⁰⁵ *Alaptörvény* XV. (4) 31.

¹⁰⁶ *Alaptörvény* XV. (5) 32.

¹⁰⁷ Lásd pl. Seth KOVEN – Sonya MICHEL: „Introduction: »Mother Worlds«” in *Mothers of a New World: maternalist Politics and the Origins of Welfare States* (New York: Routledge 1993).

ek hosszú távú, társadalmi változást célzó (transzformatív, mainstreaming jellegű) stratégiáknak.

A munkáltatók közül az Ebktv. szerint az ötven főnél több személyt foglalkoztató költségvetési szervek, valamint a többségi állami tulajdonban álló jogi személyek kötelezettek munkahelyi esélyegyenlőségi terv elfogadására.¹⁰⁸ Ezt a rendelkezést a régi Mt. ki is fejtette: elemzést, cél- és eszközmeghatározást írt elő a tervek készítői számára, a „hátrányos helyzetű társadalmi csoportok” között külön nevesítve a nőket és a gyermeket nevelő szülőket (azaz, a nőket nem feltétlenül csak anyai szerepük felől megközelítve).¹⁰⁹ A munkahelyi esélyegyenlőségi tervek céljaként a régi Mt. „az esélyegyenlőség biztosítását”-t azonosította;¹¹⁰ a helyi esélyegyenlőségi programokról szóló törvényi bekezdés pedig a „feltárt problémák komplex kezelését”-t nevezi meg célként.¹¹¹ Tehát, mindkét esetben – az elnevezéseknek megfelelően – esélykiegyenlítésre irányuló, azaz a fennálló helyzetből kiinduló megoldáskeresésről van (volt) szó; nem pedig a hátrányok felszámolását célzó, azaz transzformatív, (gender) mainstreaming jellegű stratégiáról. A 2012-ben elfogadott Mt. nem tartalmaz előírást az esélyegyenlőségi tervek vonatkozásán.

A települési önkormányzatok 2011 decembere óta hatályos rendelkezés értelmében kötelesek helyi esélyegyenlőségi programot elfogadni, különös tekintettel a nőkre mint „hátrányos helyzetű társadalmi csoport”-ra (a mélyszegénységben élők, a romák, a fogyatékkal élő személyek, valamint a gyermekek és idősek mellett).¹¹² A helyi esélyegyenlőségi programok elkészítésekor a különböző célcsoportok, köztük a nők esélyegyenlőségének biztosítása érdekében figyelembe veendő szempontokat egy 2011-es kormányrendelet,¹¹³ valamint egy 2012-es minisztériumi rendelet¹¹⁴ tartalmazza. A két jogszabály alapján összeálló szempontlista komplex: a

¹⁰⁸ *Ebktv.* 63. § (4).

¹⁰⁹ *Mt.* (régí) 70/A. §.

¹¹⁰ *Mt.* (régí) 70/A. § (2).

¹¹¹ *Ebktv.* 66. § (2).

¹¹² *Ebktv.* 66. §.

¹¹³ *321/2011. (XII. 27.) Korm. rendelet A helyi esélyegyenlőségi programok elkészítésének szabályairól és az esélyegyenlőségi mentorokról* 4. § (3): „A nők esélyegyenlőségének csökkentésekor különös tekintettel kell lenni: *a)* a társadalmi problémák nemek szerinti eltérő értelmezésére és szükségleteik nemek szerinti eltérésére; *b)* a nők gazdasági függésére, kiszolgáltatottságára; *c)* a nőket érő erőszakra; *d)* arra, hogy a reprodukciós jogok sérülésének elkerülése érdekében van-e megfelelő tájékoztatás és hatékony segítségnyújtás a településen a családtervezés, anya- és gyermekgondozás területén; *e)* a nők közéletben, gazdasági életben való részvételére; *f)* a nők munkaerő-piaci és családi feladatai összeegyeztethetőségének elősegítésére.”

¹¹⁴ *2/2012. (VI. 5.) EMMI rendelet a helyi esélyegyenlőségi program elkészítésének részletes szabályairól*, 2. melléklet: „A helyi esélyegyenlőségi program helyzetelemzésének tartalmi elemei: [...] 5. A nők helyzete, esélyegyenlősége: 5.1 A nők gazdasági szerepe és esélyegyenlősége, *a)* foglalkoztatás és munkanélküliség a nők körében, *b)* részvétele foglalkoztatást segítő és képzési programokban, *c)* alacsony iskolai végzettségű nők elhelyezkedési lehetőségei, *d)* hátrányos megkülönböztetés a foglalkoztatás területén (pl. bérkülönbség); 5.2 A munkaerő-piaci és családi feladatok összeegyeztetését segítő szolgáltatások (pl. bölcsődei, családi napközi, óvodai férőhelyek, férőhelyhiány; közintézményekben rugalmas munkaidő, családbarát munkahelyi megoldások stb.); 5.3 Családtervezés, anya- és gyermekgondozás területe; 5.4 A nőket érő erőszak, családon belüli erőszak; 5.5 Krízishelyzetben igénybe vehető szolgáltatások (pl. anyaotthon, családok átmeneti otthona); 5.6 A nők szerepe a helyi közéletben; 5.7 A nőket helyi szinten fokozottan érintő társadalmi

társadalmi élet számos dimenziójára – a reprodukív jogok érvényesítésétől kezdve a közéleti érvényesülésig – kiterjed, tehát korántsem állítható, hogy e rendelkezések egydimenziós („hagyományos”) nőképen alapulnának; ugyanakkor a maternalista-esszencialista szemléletmód is érzékelhető, „a nők munkaerő-piaci és családi feladatai” összeegyeztetésének segítésére irányuló rendelkezésben.

5. KÖVETKEZETÉSEK

A transznacionális fundamentalista diskurzus magyarországi megjelenésének áttekintését követően megállapítható, hogy főként néhány téma, a női kvóta, illetve a nemi sztereotípiák óvodai nevelésben való megjelenése kapcsán már felmerült néhány érv, illetve ismertté vált a „gender-ideológia” kifejezés, ugyanakkor egyelőre nem volt olyan gender-vonatkozású jogalkotási vagy közpolitikai kezdeményezés, amely a lengyelországihoz vagy franciaországihoz mérhető nagyságrendű ellenreakciót váltott volna ki. A nemek közötti egyenlőséggel kapcsolatos jogszabályok elemzése révén pedig látható, hogy a rendelkezések többé-kevésbé a hagyományos nemi szerepekből, illetve a fennálló társadalmi viszonyokból indulnak ki, és mindezeket illetően nem is céloznak mélyreható változást – azaz nem adnak különösebb alapot a „*gender mainstreaming*” fundamentalista értelmezésén alapuló, félelemkeltő mobilizáció beindítására.

A fentiek ellenére az eddigi jelek, valamint a strukturális tényezők alapján nem zárható ki, hogy az említett fundamentalista diskurzus a közeljövőben Magyarországon is nagyobb teret nyer; jöllehet, az áttekintés szerint ez egyelőre még nem következett be. Megjegyzendő, hogy a tanulmány szerzője szerint ebben szerepet játszhat az, hogy a szóban forgó országoknak vallási szempontból Magyarországtól eltérőek a demográfiai mutatói. Magyarországon a hivatalos statisztikai adatok szerint a lakosság 37,1%-a tartozik a római katolikus egyház hívei közé, a református (a második legnagyobb) vallási közösség aránya pedig 11,6%.¹¹⁵ Mindeközben a szomszédos Szlovákiában 62% a római katolikusok és 5,9% az evangélikus (a második legnagyobb) vallási közösség aránya.¹¹⁶ Lengyelországban mintegy 87% a római katolikusok aránya, míg az evangélikusoké (a legnagyobb protestáns közösségé) a két ezreléket sem éri el.¹¹⁷ Franciaországban – ahol nem

problémák és felszámolásukra irányuló kezdeményezések; 5.8 Következtetések: problémák beazonosítása, fejlesztési lehetőségek meghatározása.”

¹¹⁵ A legutóbbi, 2011 őszén végzett magyarországi népszámlálás adatai szerint az alábbi négy vallás követőinek aránya a legmagasabb (a többi vallás, ill. felekezet esetében az arány nem éri el a lakosság egy százalékát): 1. római katolikus (37,1%), 2. református (11,6%), 3. evangélikus (2,2%), 4. görög katolikus (1,8%). Vallási közösséghez, felekezethez nem tartozónak vallotta magát a lakosság 18,2%-a; nem adott választ a vallásra, ill. felekezetre vonatkozóan 27,2%. Központi Statisztikai Hivatal: *2011. évi népszámlálás*, 10. Vallás, felekezet (Budapest: Központi Statisztikai Hivatal 2014). 14, 1.1 táblázat („A népesség száma és megoszlása vallás és nemek szerint”).

¹¹⁶ A 2011-es szlovákiai népszámlálás adatai szerint; lásd a Szlovák Köztársaság statisztikai hivatalának (Štatistický úrad Slovenskej republiky) honlapján: „Table 14 Population by religion – 2011, 2001, 1991”, portal.statistics.sk/files/table-14.pdf.

¹¹⁷ A 2011 tavaszán végzett lengyelországi népszámlálás adatai szerint Lengyelország népessége

folyik hivatalos statisztikai adatgyűjtés a lakosság vallási hovatartozásáról, csupán társadalomtudományi, illetve közvélemény-kutatási adatok állnak rendelkezésre – a felnőttek mintegy 60%-a vallja magát katolikusnak, 2%-a pedig protestánsnak.¹¹⁸ Spanyolországban – szintén reprezentatív felmérés alapján – a lakosság 68,8%-a tartja magát katolikusnak, és összesen 1,9%-a „más valláshoz” tartozónak.¹¹⁹ Olaszországban – az állampolgársággal rendelkezőkre és a migránsokra együttesen vonatkozó becslések szerint – a római katolikusok aránya 85,67%, a protestánsoké pedig 1,17%.¹²⁰ A katolikusok arányára vonatkozó adatok azért tűnnek relevánsnak, mert azokban az európai országokban, ahol felerősödött a fundamentalista diskurzus, elsősorban a katolikus egyház képviselői, valamint a katolikus egyházhoz kötődő civil csoportok vállaltak aktív szerepet a működtetésében. Az egyes egyházak (potenciális) szerepével kapcsolatos kérdések túlnyúlnak a tanulmány keretein; felvethető azonban a teológusok szerepe az ultrakonzervatív, vallási hivatkozásokat felvonultató politikai vita konszolidálásában,¹²¹ valamint kifejezetten a női teológusok közötti párbeszéd szerepe, amelyhez Magyarországon a Magyar Teológusnők Ökumenikus Egyesülete teremt fórumot.¹²²

A tanulmány következtetésként egyben állásfoglalás is amellett, hogy – bármi is áll a fundamentalista diskurzus magyarországi felerősödésnek elmaradása vagy késlekedése hátterében – az Európa több országában már látható negatív fejleményekre tekintettel, feltétlenül szükség van olyan szempontok, megközelítések bevonására, amelyek megelőzik a vita elmergesedését, illetve megteremtik a feltételeket a szemben álló felek – a női jogokat szekuláris, illetve emberi jogi alapon képviselők, másrésről a nőkérdést morális, antropológiai vagy természetjogi alapon megközelítő társadalmi és politikai szereplők – közötti konstruktív dialógushoz, kezdve a kiindulási alapként szolgáló, közös értékek azonosításával.

38.512.000 fő volt; a 2011 év végi állapotot tükröző adatok szerint a római katolikus egyháznak 33.399.328 híve volt, az evangélikus egyháznak pedig 61.738. – *Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej/statistical yearbook of the Republic of Poland* (Warszawa/Warsaw: Główny Urząd Statystyczny/Central Statistical Office 2012) 182, 212.

¹¹⁸ „Les chrétiens en France” *Le Monde.fr* 2010, no. 24.09.10.

¹¹⁹ Centro de Investigaciones Sociológicas: „Barómetro de abril 2014. Avance de resultados: Tabulación por variables sociodemográficas (Estudio N° 3021)” 2014. 99.

¹²⁰ Caritas Caritas/Migrantes: *Immigrazione: Dossier Statistico 2008, XVIII Rapporto* (Roma: Centro Studi e Ricerche 2008).

¹²¹ Lásd PERINTFALVI Rita: „Támadások a »gender-ideológia« ellen: egy magyar teológusnő reflexiója” címmel elhangzott előadását, amely *Az ún. »gender-ideológia« elleni mozgósítás Kelet-Közép-Európában – Veszélyek és lehetőségek a feminista mozgalmak számára* című, a Friedrich Ebert Alapítvány által szervezett kerekasztal-beszélgetésen hangzott el, 2014. február 18-án, <https://www.youtube.com/watch?v=BQLw2OapiKo&feature=youtu.be>.

¹²² Lásd *teologusnok.hu*.